

CSERESNYÉS SÁNDOR¹

Pápa város közegészségügyi helyzete 1839-ben

A reformkori sajtó az 1830-as években rendszeresen tudósított a vidéki eseményekről, az egymás után szerveződő egyesületekről, közhasznú intézményekről. A friss híreket többnyire a vidéki levelezők és külső munkatársak szolgáltatták a fővárosi lapoknak, akik rendszeresen beszámoltak a fontosabb történetekről. Pápa kulturális, társadalmi és gazdasági életéről kötetnyi irást lehetne válogatni, melyek a fővárosi folyóiratok hasábjait színesítették. A város és megye egészségügyi helyzetéről Cseresnyés Sándor, Veszprém vármegye másodfőorvosa 1839–1847 között többször beszámolt a pesti „Társalkodó” c. folyóiratban. Az alábbiakban a város egészségügyi intézményeiről írott kis tanulmányát tesszük közzé.²

PÁPÁN több jótékony intézet létezik, melyeket az emberbaráti kegyesség a' gyámoltanok' számára alapított. Első az irgalmas szerzetnek 24 ágy-
gyal ellátott diszes kolostora, melyet b. eml.³ Fraknoi és galantai gr. Esterházy Fer.⁴ Kancellár 's gróf Esterházy K.⁵ egri püspök alapítanak⁶, 's hol 1757 óta évenként 5–600 beteg gyógyítatik. Felügyelők: A' helybenlevő főorvosi-hivatal, 's a kolostor priorja. –

¹ A református származású felső-őri Cseresnyés Sándor (1786–1854) a pesti egyetemen tanult orvosnak, IV. éves korában (1817–1818-ban) a pesti vakok intézetében segédorvosként dolgozott. 1832-ben lett Veszprém megye második rendes főorvosa. Hoffelder József főorvos halála (1849. április 15.) után a megye tiszti főorvosaként tevékenykedett. 1816-tól írt alkalmi költeményeket, 1819-től orvosi műveket. Szinnyei József bibliográfus 10 munkáját tartja nyilván. Utolsóként a Somló-hegyről és Somlóvásárhelyről készült helytörténeti munkája jelent meg 1848-ban. SZINNYEI 1893. II. 301–302., HUDI 2001. 44., 183., 290–291. – Legfontosabb művei: CSERESNYÉS 1841., 1848.

² Egy későbbi, 1846. évi október 30-án kelt, „A' szabados Pápa városában létező egésségi intézmények miben létéről” címet viselő hivatalos jelentését, melyet a Helytartótanácsnak küldött Veszprém vármegye, korábban közöltük: HUDI 2001. 43–44.

³ boldog emlékezetű

⁴ Gróf Eszterházy Ferenc (1715–1785) Pápan született, s a gannai családi sírboltban nyugszik. Pályáját az udvari kamaránál kezdte, majd a bécsi Hoftheater intendánsa (1752–1754), Moson vármegye főispánja (1760–1783), horvát-szlavon-dalmát bán (1783–1785). Mária Terézia a Magyar Kancellária elnökévé (1761), főkamarássá (1765), főudvarmesterré (1773) nevezte ki. A kancellária elnökeként fontos szerepet játszott az uralkodó gazdasági, oktatási, vallásügyi reformjainak végrehajtásában. Életéről lásd BERÉNYI 2000.

⁵ Gróf Eszterházy Károly (1725–1799) esztergomi kanonok, váci (1759–1762), majd egri (1762–1799) püspök, a pápai-devecseri-ugodi uradalom földesura, e minőségében a barokk kisváros arculatának kialakítója.

⁶ A pápai kórház gróf Eszterházy Ferenc által kiadott alapítólevele 1757. január 19-én kelt Bécsben, melyet az 1757. május 2-án Bécsben kelt királyi megerősítő oklevél foglal magában.

Második: a' sz. *ilonai*⁷ czimzetes püspök 's esztergomi kanonok' – ugynevezett gazdag kórháza; melyet a halhatlan emlékezetű nagy férfi, – minden javait e' végre szánva, – szépszámu tőkepénzzel, alkalmas épülettel, kápolnával, toronynyal 's harangokkal ellátottan, hagyott hátra a' szenvedő ügyefogyottak számára. –

Harmadik: a' város kórháza; melyben tizenkét elaggott nőszemély ápoltatik. –

Negyedik: azon jeles intézet, mely az uj-évi köszöntések' 's házruháza koldulás' megváltásán alapszik.⁸ Ezen szép summából 140–150 nyavalygó, elaggott, nyomorék ember, u. m. mesteremberek, árvák, özvegyek, 'város' szegényei" név alatt – részesülnek hetenkint. –

Ötödik: a' Rosalio-Francisca nevű asszonykórház, mely eredetét 1816ban vette néhai t. Csúzy Gáspárné, szül. Talián Rozália⁹ asszonyság alapítványán. Mellyhez járulván a' kegyesség-, emberszeretet- 's tetteleges jótétről ország-szerte isméretes Esterházi grófi nemzetség' egyikének, gróf Esterházy Miklós¹⁰ ő excjának¹¹, 's rokonérzelmű nejének Royazin Francziska grófnénak emberszerető könyörületesége – t. i. egy czélirányos – tizenkét ágygyal és sebészi 's élelmező lakással ellátott 's ajándécul adott emeletes kórház; ez esztendőnkint ápolgató pénzbeli költséggel (ide értvén némely nemeslelkű gyámolítók csekélyebbszámu alapítványait, 's évenkinti szükségfedező ajándékjokat) olly állapotban áll, hogy 22 év alatt 3648 meggyógyult, 's 138

Eredeti szövege és magyar fordítása is olvasható: MEZEI 2007a. 26–34., a kórház történetét áttekintő tanulmánya: MEZEI 2007b. – A püspök eredetileg a „Zöld fához” címzett, 4 beteg elhelyezésére alkalmas uradalmi vendéglőt adta át az irgalmasoknak. Az intézmény fenntartására 9000 rajnai forint értékű alapítványt tett, melynek a kamatait fordíthatták a kórház céljaira. – A „Gránátalma” patika történetéről korábban: JANKÓ-SZABÓ 1989. 248–252.

⁷ Szentilónay József (1719–1769) esztergomi kanonok egykori szülőházában 1756-ban alapította meg a szegények ispotályát. Az 1846. évi jelentés szerint a kórházat a veszprémi káptalan felügyelete alatt a helybeli plébános kormányozza, számadásait évente beadja a káptalannak. Vö. HUDI 2001. 43.

⁸ A városi szegényellátás reformját jelentő, a rendszeres szociális ellátást biztosító intézkedéseket „több városok példájára” 1831-ben hozták. Felállították a „szegények atyja” tisztséget, s létrehozták a „szegények pénztárát”. Ezentúl a „szegények atyja” (koldusbíró) házról házra járva gyűjtötte az önkéntes adományokat, melyekből rászorultság alapján heti segélyben részesítették a szegényeket, koldusokat. Vö. HUDI 1995. 62–63.

⁹ Helyesen: Csúzy Gáspárné, szül. Talián Rozália, jómódú köznemes felesége. A „Rozália-Francisca Asszony Ispotály” felállítását Zsoldos János (1767–1832) vármegyei főorvos kezdeményezte, aki 1796-tól haláláig Pápán működött. Zsoldos életéről, tudományos és ismeretterjesztő munkásságáról: SZINNYEI 1914. XIV. 1953–1954.

¹⁰ Gróf Esterházy Miklós (1711–1765) koronaőr, a család tatai ágának alapítója. Vö. HUDI 1995. 26.

¹¹ Őexcellenciája (latinból) = őkegyelmessége

elhalt szegény nőszemélynek szolgált enyhelyül. – Igazgatója ennek a' t. n.¹² megye' első alispánja; egy uradalmitiszt; a' helybeli megyei főorvos és megyei sebész, a' helybenlakó számadó, 's élelem-adó sebészszel. –

Hatodszor: tapasztalván a' főorvosi hivatal 1832-ben, hogy van a' szenvedő emberiségnek olly szerencsétlen, 's kettős szánakozásra méltó osztálya, melly rémitő – de nem mindig gyógyíthatlan¹³ bajával – a' nélkül, hogy rajta alkalmas helyen a' gyógyulhatóság próbája megtehető, megvető méltatlansággal töröltetik-ki a' haszonvehető emberek' sorából: – gondoskodott egy örölteket, és veszett állattól megsértetteket elkülönző helyről. Kérelmét szívére vette a' t. n. megye, szívére a' n. m. m. k. Helytartótanács¹⁴; 's rendelé, hogy a' fennevezett szerencsétlenek, ha gyógyulhatók – gyógyíttassanak egy arra rendelt helyen; 's ha nem gyógyíthatók, legalább a' másoknak 's magoknak ártás elől zárassanak el. – hova? min vagy miből? Két nagy kérdés! – Itt sem késett áldozni a' nmgu¹⁵ Esterházi nemzetség. Ugyan is gróf Esterházi Miklós ő excja, engedelmet adott, hogy ezen épület az asszony-kórház' udvarán, ahoz ragasztva, azoney fedél alatt felállíthatassék. – Esterházi Mihály, József és Károly testvér-grófok pedig 50.000 téglával, 6.000 cserépszindelylyel, 250 szekér homokkal, 160 kila ótatlan mészszel, 120 öl terméskővel, segíték a' terv' létesülését elő. – Készpénzbeli segélylyel tünteték-ki magokat nm.¹⁶ Kopácsi József¹⁷, ekkor veszprémi megyés püspök ő excja, főmlgu Batthyány Fülöp hg.¹⁸; Rohonczy János¹⁹ megyei első alispán 's k. tan., t. Bezerédy Mihály²⁰, pápai urad. Igazgató és táblabíró úr. Segédkezet

¹² tekintetes nemes

¹³ értsd: gyógyíthatatlan

¹⁴ Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanács; 1724-ben Pozsonyban felállított kormányzerv, elnöke a nádor (mint helytartó); 1848–1849-ben a minisztériumok váltották fel, de 1860-ban helyreállították, véglegesen 1867-ben szűnt meg. Feladata a királyi rendeletek végrehajtása, az alsóbb szintű közigazgatás (megyék, városok) irányítása és ellenőrzése volt. A királlyal a Magyar Udvari Kancellária útján érintkezett. Történetét feldolgozta: EMBER 1940., levéltárát ismertette: FELHŐ-VÖRÖS 1961.

¹⁵ nagyméltóságú

¹⁶ nagyméltóságú

¹⁷ Kopácsy József (1775–1847) székesfehérvári (1822–1825), majd veszprémi püspök (1825–1838), 1838-tól haláláig esztergomi érsek. Szülővárosában, Veszprémben 1834-ben katolikus népiskolát és tanítóképzőt létesített. Életrajzát lásd: MESZLÉNYI 1970. 205–235.

¹⁸ Herceg Batthyány Fülöp 1825-től Vas vármegye főispánja. 1832-ben gróf Zichy Károly váltotta a főispáni székben. Vö. FALLENBÜCHL 1994. 108.

¹⁹ Felső-pulyai Rohonczy János (1775–1842) pápai születésű köznemes, udvarhű politikus; Veszprém vármegye alispánja, országgyűlési követe (1825–1827-ben, 1832-ben).

²⁰ Bezerédy Mihály a pápai uradalom jószágkormányzója, a Pápai Kaszinó tagja. 1815-től Veszprém vármegye alügyésze, 1820-tól járási szolgabíró, ezután szegődött az uradalom szol-

nyújtának felszólítás' után több mélt. 's tek.²¹ familia, több érdemes közön-
ség, családok, városok, 's helységek; több vidéki 's a' ns²² megyebeli nevel-
tebb 's nemesebb érzelmű szépnemnek nagy része: melly , összetett jeles 's
szép- értékű kézi-munkáit 's másféle ajándékot, egy Pápán tartatott közmu-
latság' alkalmakor kijátszatván, a' kiosztott nagyszámu sorsok' árával a' má-
sodik nehéz kérdés' eldöntését könnyebbíteni sziveskedett. A' n. megye által
kinevezett főbíró t. Szakonyi István²³, járásbeli főorvos, és t. Fülöp József²⁴
megyei mérnök felügyelő urak' igazi részvevő buzgózkodásuk²⁵ mellett, a' 12
szobából-álló, emeletes-épület – mellynek talpköve 1836-dik évi august.
22én tétellett-le, 1837diki april 17kére gyámmal, 's megkívántató eszközökkel
ellátva ezen veresmárványra metszett czim alatt: *Szenvedő embertársaiknak a'
szerető emberbarátok* – már egy szerencsétlen tébolyodottnak menedéke lőn; –
alapulta óta pedig, 26 szerencsétlennel érezteti jótékonyosságát: kik közül el-
halt 1; mint felidült vidéki örült, elvitetett 2; meggyógyult 17; jelenleg
gyógyítás alatt van 6. – Felügyelőji ennek: a' helybeli főbírói 's orvosi hivatal,
egy számevővel, vagy is pénztárnokkal, 's egy helybenlakó segéd-sebésszel. –

Köszönet a' szerencsétlen szenvedő emberiség' nevében a' nagy- 's
nemeslelkű alapítóknak! Köszönet Pápa' városa' 's ennek vidéke' némelly
nemeslelkű hölgyeinek! kik ezen zsenge intézet' szükségeit szemmel tartván,
a' gyámoltalakokat ágybelivel 's öltözzel segíteni, folyvást kegyeskednek. –

Mióta ezen intézet fenn áll, nem rántatik elő éjjeli 12 órakor az elégett há-
zak' perjéből a' csábult vándorlegény; – nem fenyegeti hálállal anyját 's
testvéreit az örült; – nem hasogatja marháink' hátát bocskorszijnak – nem
kaszálja le éretlen vetésünket éjjel, – nem törekszik felakasztani künháló
lovász-gyermekeinket az eszevesztett; meg szüntek a' titkos és gyanús gyuj-
togatások; mint ezt a' multak szomorú példái tanúsítják. –

Megszűnt járásainkban a' borzasztó veszettség' félelmével közdők' előle-
ges aggodalma; tudván hol a' hely, mellyben a bátorítás 's jókori célirányos
orvosi segély megmentheti őket azon szörnyű óráktól, mellyekben a' meg-
lánczoltak, kinos vergődések közt, vasvillás örök' körében – a' jajveszéklő

gálatába. A radikális liberális ellenzék kevély, goromba, nagyhatalmú tisztviselőnek tartotta, s
1848-ban sajtótámadást indított ellene. Vö. HUDI 2001. 27., 167–169.

²¹ méltóságos 's tekintetes familia: a főrendű nemeseknek a *méltóságos*, a közrendűeknek a
tekintetes úr megszólítás járt.

²² nemes

²³ Szakonyi Istvánt 1827-ben választották meg járási alszolgabírónak, 1834-ben főszolgabi-
rónak, az 1837. és 1840. évi tisztújításon is újraválasztották.

²⁴ Fülöp József vármegyei mérnök, 1848-ban is e beosztásban szolgálta a vármegyét; ekkor
46 éves volt. Vö. HUDI 2001. 147.

²⁵ értsd: *buzgózkodásuk*

néptömeg' bámultára, elhatalmazott dühöktől üres pillanataikban, – mint valódi gyógyításban elkésztettek, rimánykodva szokták kérni a' jóltevő halált.

Hetedszer: az izraelita-közönség is gondoskodott szegényebb-sorsu népéről, 's alapított egy, ahoz megkívántató segéd-eszközökkel 's tulajdon orvosival ellátott intézetkét.²⁶

Pápán, mart. 9kén 1839.

Cseresnyés Sándor,

Veszprém megye' egyik főorvosa.

FORRÁS: Cseresnyés Sándor: *Pápa, nép-egészségi tekintetben.* = *Társalkodó* 1839. 23. sz. (március 20.) 91–92.

IRODALOM

- BERÉNYI 2000 = BERÉNYI László: Galánthai és fraknoi Esterházy Ferenc kancellár. Egy magyar államférfi a XVIII. század utolján. Emlékkönyv galántai és fraknoi Esterházy Károly...halálának kétszázadik évfordulója tiszteletére. Szerk.: Hermann István, Mezei Zsolt. Pápa, 2000. (A Pápai Művelődéstörténeti Társaság kiadványai, 11.) 27–38.
- CSERESNYÉS 1841 = CSERESNYÉS Sándor: Az ugodi sós, vasas, gyantáros, ibolyós, hideg forrásokról. Pápa, 1841.
- CSERESNYÉS 1848 = CSERESNYÉS Sándor: A Nagy-Somló hegyről, váráról, Somlóvásárhelyről, helyzeti, történeti, természeti, gazdasági s költészeti tekintetben. Pápa, 1848.
- EMBER 1940 = EMBER Győző: A magyar királyi helytartótanács ügyintézésének a története 1724–1848. Bp., 1940.
- FALLENBÜCHL 1994 = FALLENBÜCHL Zoltán: Magyarország főispánjai 1526–1848. Die Obergespane Ungarns 1526–1848. Bp., 1994.
- FELHŐ-VÖRÖS 1961 = FELHŐ Ibolya–VÖRÖS Antal: A helytartótanács levéltár. Bp., 1961. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, I. Levéltári leltárak, 3.)
- HUDI 1995 = HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. (Fejezetek Pápa város történetéből, 2.)
- HUDI 2001 = Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Válogatta, szerkesztette és a jegyzeteket írta: Hudi József. Pápa, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések 2.)
- JANKÓ-SZABÓ 1989 = JANKÓ-SZABÓ Sándorné: Veszprém megye gyógszertárai történetének rövid áttekintése különös tekintettel Pápa városára. = *Acta Musei Papensis/Pápai Múzeumi Értesítő* 2 (1989) 241–275.
- MESZLÉNYI 1970 = MESZLÉNYI Antal: A magyar hercegprímások arcképsorozata (1707–1945). Bp., 1970.

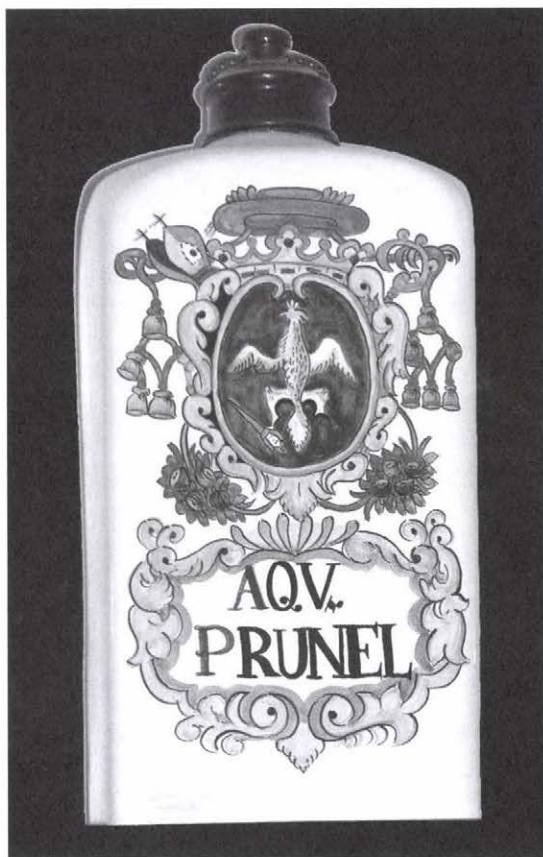
²⁶ A szerző nem beszélt arról, hogy az egyes felekezetek (az izraelitákon kívül a katolikusok, reformátusok és evangélikusok) külön-külön is gondoskodtak a maguk „házi szegényeiről”. Az egyházközségek vezetősége ezzel csökkentette a városi, megyei fenntartású egészségügyi intézményekre nehezedő szociális nyomást. A városi szociális ellátásról máig nem született összefoglaló történeti munka.

MEZEI 2007a = Források a 250 éves pápai kórház múltjából 1757–2007. A történelmi forrásokat válogatta, szerkesztette és a bevezetőt írta: Mezei Zsolt. Munkatársak: Hudi József, Köblös József, Kránitz Zsolt, Varga István, Vörös Ibolya. Pápa, 2007.

MEZEI 2007b = MEZEI Zsolt: Adalékok a 250 éve alapított pápai kórház történetéhez. = AP VII (2007) 3–4. sz. 261–286.

SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp., 1891–1914.

(BEVEZETŐ ÉS JEGYZETEK: HUDI JÓZSEF)

*Gróf Eszterházy Károly püspöki címerével díszített orvosságos üveg
(A pápai Gránátalma – egykor irgalmasrendi – Patika gyűjteményéből)*